



De geschiedenis van de Dorschvereeniging De Kar en Hooilanden

Belangenvereniging De Kar en Hooilanden

Belangenvereniging De Kar en de Hooilanden, 2009

De geschiedenis van de Dorschvereniging De Kar en Hooilanden

De “Coöperatieve Dorschvereniging De Kar en Hooilanden” bestond tussen 1925 en 1955 en trok met de dorsmachine van boer naar boer. Van de Withagen tot de Langedijk, van De Kar tot in het Hooiland.

Het doel van de vereniging was *het coöperatief dorschen van granen en desgewenscht andere landbouwproducten en persen van het stroo, van en voor hare leden, met één of meer daartoe voor gemeenschappelijke rekening aan te schaffen dorschgarituren met toebehoren.*

Het had ook een sociale kant. De gezelligheid en de drukte rondom het dorsen hadden een grote aantrekkingskracht. Er was altijd een boel volk. Het versterkte de onderlinge band en de samenhang van de bewoners in het gebied.

Dit boek vertelt de geschiedenis van de vereniging en is gebaseerd op gesprekken met veel mensen die de vereniging nog hebben meegemaakt. De ontwikkeling in de landbouwmechanisatie sinds 1850 vormt de achtergrond van het verhaal.

Het boek is geschreven door Marten Brascamp en bevat veel foto's en persoonlijke herinneringen.

De Belangenvereniging De Kar en de Hooilanden verenigt de belangen van iedereen in het gebied ten oosten en zuidoosten van de stad Apeldoorn: bewoners, bedrijven, recreanten, bestuurders en anderen.

We zijn trots op de Oost-Veluwe. We ondernemen activiteiten om de band tussen alle betrokkenen te vergroten en om anderen kennis met het gebied te laten maken. En dat allemaal met één doel: dat het tot in de verre toekomst een plezier is om er te wonen, te werken en te ontspannen.

Belangenvereniging De Kar en de Hooilanden, 2009



© Belangenvereniging De Kar en de Hooilanden, 2009

Dit boekje is uitgegeven door Belangenvereniging De Kar en de Hooilanden en is gebaseerd op gesprekken met een groot aantal personen.

Op de volgende bladzijden zijn delen uit die gesprekken afgedrukt:

Harm van Dalen	25, 26, 36, 40, 44, 45, 53
Henk Elskamp	34
Hennie Hissink	34, 36, 38, 39, 44, 47, 48, 52
Marie Hissink	21, 34
Evert Keuterink	27
Jo Meijerink	20, 22, 27, 46
Evert Scherpenzeel	21, 30, 31, 33, 34, 39, 41, 47, 50, 62
Derk Schimmel	5, 13, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 40, 42, 52, 53, 61, 62
Gerrit Schimmel	58
Wim Schimmel	43
Stien de Wever	6, 39, 56, 57

Druk: Drukkerij Kwakkel, Heerde.

Alle foto's zonder bronvermelding zijn gemaakt door Marten Brascamp.

Voorster Nieuws



Boekje over geschiedenis dorsvereniging

Tussen 1920 en 1950 bestond de Dorsvereniging De Kar en Omstreken. Een stukje van het archief is bewaard gebleven. De Belangenvereniging De Kar en de Hooilanden wil de geschiedenis van de dorsvereniging voor het nageslacht bewaren en brengt in de loop van 2009 een boekje uit. "Wie waren lid, wat kostte het, hoe ging het dorsen in zijn werk, waar stond de dorsmachine opgeslagen, wie heeft nog foto's"? Dat zijn zo de vragen. Wie wat weet wordt verzocht om contact op te nemen Marten Brascamp, tel. (055) 301 17 47. Hij gaat deze winter door de streek en neemt gesprekken op met mensen die zich het nodige herinneren.

Oproep aan de lezers van het Voorster Nieuws om te helpen bij de totstandkoming van dit boekje, Voorster Nieuws, 4 februari 2009.

Voorwoord

Een paar jaar geleden ontstond het idee om de geschiedenis van de ‘Coöperatieve Dorschvereniging De Kar en Hooilanden’ op papier te zetten.

Op 8 januari 2005 was er een open huis in de vroegere boerderij van Willem en Diene Kok aan de Oude Broekstraat in Klarenbeek. Bij die gelegenheid werden oude herinneringen opgehaald, over het dorsen, de dorsmachine en de gezelligheid daaromheen. En over de toenmalige dorsvereniging.

Later bleek dat er nog een klein stukje van het archief van de vereniging bestond ...

Voor de totstandkoming van dit boekje zijn uitgebreide herinneringen opgehaald met:

- Stien de Wever-Mulder (1925), vrouw van Jan de Wever, medewerker tussen 1947 en 1949;
- Derk Schimmel (1929), zoon van penningmeester Gerrit Schimmel, en zijn echtgenote Derkje Kloppers;
- Hennie Hissink (1932), medewerker van de dorsvereniging in 1952 en 1953, en zijn echtgenote Marie Bluemink;
- Hein de Croon (1932), zoon van Jan de Croon, landbouwer en daghuurder aan de Hoofdweg en de Verlengde Broekstraat;
- Evert Scherpenzeel (1932), zoon van Zwier Scherpenzeel, medeoprichter en broer van Jan Scherpenzeel, boekhouder;
- Harm van Dalen, (1933), zoon van Gait van Dalen, medeoprichter;
- Jo Meijerink (1934), zoon van Jan Meijerink, bestuurslid;
- Gerrit Schimmel (1935), zoon van penningmeester Gerrit Schimmel, deed een paar jaar de boekhouding.

Met dank aan Jaap Barmantloo (Gietelo), Dina Beekman, Jo Bessels (Posterenk), Mina Boks-Beekman, Jan Berghuis, Wim Bloem, Gradus Boom, Evert Brink (Hessenallee), Evert Brink (Kleinedijk), Henk Elskamp, Annie van den Enk-te Winkel (Enschede), Hendrik Groeneveld (Oosterhuizen), Henrita Groeneveld (Oosterhuizen), Annie de Groot-Brink (Oosterhuizen), Gerrit Hendriks, Jan Heijenk (Voorst), Jan

Hissink, Wim Hofenk, Gerard van der Liende, Evert Keuterink (Beekbergen), Henk Lebbink, Jo Lebbink (Twello), Gerrie Menkveld, Oudheidkundige Kring Voorst (Twello), Wim en Mientje Schimmel, Bea Schotman-te Winkel, Reindert Schrijver (Terwolde), Ab Schut (Helhuizen), Jan Spijkerbosch, Fred Veeneman (Deventer), Jetty van Weenum, Riek te Winkel, Harm Vos (Emst), Harm Witteveen (Wenum Wiesel) en Jan Wolters (Hall).



Roggemaaien en -binden aan de Oude Zutphenseweg, in de buurt waar nu de familie Van der Toren woont. V.l.n.r. Marten Hendriks, Johan Lebbink, Jan Heijen, Dine Spaan-Hendriks en Willem Hendriks (foto Oudheidkundige Kring Voorst)¹.

¹ Onderschrift van Jan Heijen, Voorst.

Vroegste herinneringen

Zaaien, oogsten en dorsen gebeurden sinds mensenheugenis allemaal met de hand. Voor het dorsen van het graan werd een dorsvlegel gebruikt. Een dorsvlegel was een werktuig dat bestond uit een steel met daaraan een dikker rondhout, vastgemaakt met een leertje. Soms was het ook een gekromde stok met een platte kant.

Het graan werd op de *dèle* uitgespreid, waarna de dorsers er meestal in een kring omheen gingen staan. Door in een bepaald ritme op het graan te slaan, werd voorkomen dat de vlegels elkaar raakten.

Zo ging het ook hier, aan De Kar en in het Hooiland.

Derk Schimmel, geboren aan de Broekstraat in Klarenbeek, heeft de vroegste herinnering:

“Mijn grootmoeder uit 1860 diende vroeger bij Kloosterboer op de Bloemenk, waar ook een slachterij bij was. Ze moet een jaar of vijftien zijn geweest.

Ze vertelde ons als jongens, dat ze om vier uur 's morgens opstond om te melken. De knechten spreidden ondertussen het zaad uit op de deel. Als ze daar mee klaar waren, dan hielp ze met dorsen, met de dorsvlegel. Daarna werd het stro opgeschud en weer opgebonden. Was alles klaar, dan ging ze door met melken.

Je kunt wel nagaan welke vlegel ze had gebruikt, want die was nog vet van haar melkhanden”.



De Bloemenk, 2003.

De herinnering van Stien de Wever, geboren aan de Binnendijk, is uit de jaren dertig van de vorige eeuw:

“Aan de Binnendijk werd vroeger op de deel met de *vlègel* gedorst, een stok met een leertje en nog een stuk.

Mijn vader had niet veel en dorste zo elke morgen een beetje. De bossen werden met de koppen tegen elkaar gelegd. Hij deed het alleen, maar ik moest wel eens helpen, als kind, voor de gein”.



*Dorsstok*²



Vlegel

² Openluchtmuseum, Arnhem.

Landbouwmechanisatie vanaf 1850

Lang was al het werk vooral handwerk geweest, met paarden en ander vee als enige krachtbron. Rond 1850 veranderde het boerenbedrijf en begon de mechanisatie van de landbouw. Vanaf dat moment kwamen de machines en de werktuigen: de hakselmachines, graanbreekmolens en wortelsnijders, teveel om op te noemen.

In de begintijd werden de nieuwe werktuigen nog aangedreven met paardenkracht, met de rosmolen.



De *rosmölle*, *roskam* of *kärnemölle* bestond al eeuwen. Het was een opstelling waarin een paard rondliep. Via tandwielen en assen werd de beweging overgebracht naar een werktuig, zoals de karnton.

Makkum, 18^e eeuwse tegeltableau met rosmolen³.

Soms bevond de molen zich in een aangebouwd deel van de boerderij, zoals op de Bloemenk en op de oude boerderij bij Hofenk aan het spoor. Andere keren werd de molen ondergebracht in een apart molengebouw.

³ www.hessink.nl

Molengebouw van Zeddam

Het molengebouw van Zeddam is een mooi voorbeeld. Het heeft buitenwerkse maten van 9.30 m breedte en 13.55 m lengte. De nokhoogte is 6.75 m. In de voorgevel zijn drie deuren, een dubbele en twee enkele.

De vloer bestaat gedeeltelijk uit estriken en een lemen vloer met grof zand waar het paard loopt.

Het grote kamwiel heeft een steekcirkel met een diameter van 7,25 m, de buitendiameter is 7,29 m en heeft 340 kammen. Het rondsel heeft 19 staven en een steekcirkel van 40,9 cm.

Bij een normale gang van een paard, geschat op 5 km per uur, maakt het grote wiel 5 toeren per minuut. De steen maakt 90 toeren per minuut⁴.



Bloemenk met aangebouwde karnemolen, 2009.

⁴ http://www.iohotspots.nl/iohotspots/688_Rosmolen_Zeddam.html

Een modernere versie van de rosmolen verscheen in het begin van de 20^{ste} eeuw, in de vorm van een paardenmolen in de buitenlucht. Het paard liep op een verhoging in het rond, zodat via een overbrenging, deels onder de grond, het draaiwerk op de deel in beweging kon worden gebracht.

Voorbeelden hiervan waren bij Ter Mate, Van Gurp en Beekman in de Gietelsche Broek.



Rosmolen op de Lebrethshoeve, Deelerwoud, 2009. Aan het horizontale tandwiel konden maximaal vier bomen worden bevestigd voor evenzoveel paarden. De overbrenging naar binnen bedraagt 1:40.

In het begin van de 20^{ste} eeuw begon de paardenkracht echter ook zijn dominante rol te verliezen. Weliswaar hadden de stoommachine en de locomobiel al eerder hun intrede gedaan, maar de grote verandering kwam met de komst van de motoren en de landbouwtrekkers die liepen op petroleum, dieselolie of benzine.

De komst van de dorsmachine

In het midden van de 19^e eeuw verscheen de dorsmachine in Nederland. Dat was een machine waarmee het graan machinaal kon worden gedorst⁵.

De Wilhelminapolder bij Goes importeerde als eerste in 1856 een zogenaamde stoomdorser, een dorsmachine waarbij de aandrijving door een stoommachine werd verzorgd. Stoomdorsers werden gestookt op hout, steenkool of stro⁶. Stond de stoommachine op wielen, dan werd hij locomobiel genoemd.



Dorsmachine met locomobiel⁷.

Het grootschalige gebruik van de stoomdorsers kwam echter maar langzaam op gang: ze waren groot en duur, terwijl de arbeidslonen nog laag waren.

⁵ De gegevens in dit hoofdstuk komen uit W.H.P.M. van Hooff, In het rijk van de Nederlandse Vulcanus, NEHA, 1990.

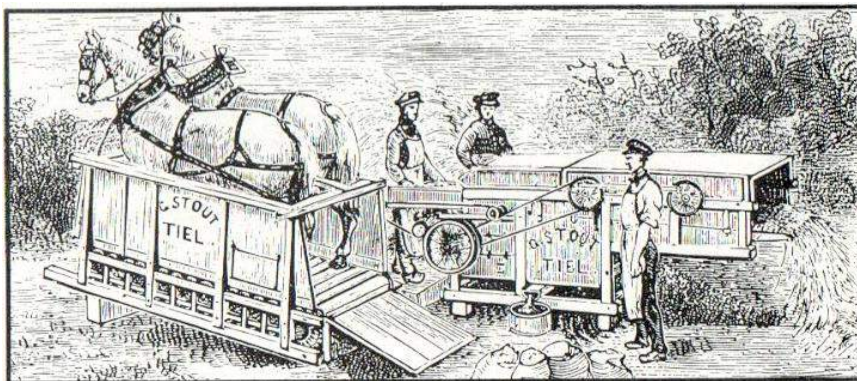
⁶ Om 100 garven tarwe te dorsen verbruikte de locomobiel 8-10 bossen stro (VIVAT encyclopedie, 1908).

⁷ Foto Zijpermuseum.

De groei van de kleinere en goedkopere mechanisatie, waaronder de zogenaamde paardendorsers, ging sneller. Kleinere machines en werktuigen werden geïmporteerd of door lokale smeden gemaakt, vaak naar buitenlands voorbeeld.

Aantal dorsmachines in Nederland				
	1856	1870	1885	1900
Stoomdorsers	1	33	170	266
Paardendorsers	...	...	5802	9719

Jenkins uit Utrecht was zo'n lokale smid. Zijn prijscourant uit 1859 vermeldde in totaal 58 verschillende akkerbouwwerktuigen. Een andere smid, G. Stout uit Tiel, produceerde ongeveer 60 paardendorsmachines per jaar, met een totaal van meer dan 1000 stuks in 1874.



Paardendorsmachine van G. Stout, ong. 1870⁸.

En zo kwamen gaandeweg de maaimachines, paardenhooiharken en stro-snijders en rond 1895 de eerste stro-pers.

⁸ 58 Miljoen Nederlanders en de landbouw, Amsterdam Boek b.v., 1977.



Foto gemaakt in 1924 bij de roggemiete van Gerrit Gorsseling in Oosterhuizen.

Staan op de miete: Hanne Gorsseling, Barte Gorsseling-van den Enk, Diene Groeneveld. Zittend: Dina Gorsseling, Herman Gorsseling.

Op de machine: Gerard Brouwer (staand), Evert Gorsseling, Jan Gorsseling, Tinus Brink. Op de stromiete: Gaart Buitenhuis, Hannes Gorsseling.

Bij de motor: Klaas Berends. Voor de dorskast: Marinus van den Enk, Jan van de Kamp jr.

Achter de dorskast: Hendrik van den Enk (met hark), Reinder Berend de Groot, Evert Jan Gorsseling, Karel van de Kamp (met gavel), Hendrik Brouwer (zittend), Jannes Groeneveld, Gerrit Gorsseling jr. (zittend).

Bij de zakken: Jan van de Kamp sr., Teunis Wilbrink.

Staande rechts: Gerrit Gorsseling sr., Gaart Hartgers Rzn (leider), Berend van den Enk, Johan Jochems, Hendrik Gorsseling.

Zittend vooraan: Reinder Muller, Wouter Velthuis.

Foto Henrita Groeneveld, Oosterhuizen.

Onderschrift van Ben Wilbrink, <http://www.benwilbrink.nl/genealogie/enk.htm>.

Oprichting van de dorsvereniging

Het houden van een eigen dorsmachine was voor veel boeren niet rendabel. Daarvoor waren de bedrijven veelal te klein en de machines te groot en te duur. Dorsmachines waren vooral in het bezit van loondorsers en van coöperaties, die met de machine van de ene naar de andere boer trokken.

Tegen die achtergrond begon de dorsvereniging aan De Kar, een begin dat in nevelen is gehuld.

Derk Schimmel: “Ik ben in de verbeelding dat de oprichting rond 1925 was en dat mijn vader (Gerrit Schimmel, 1905) al die tijd penningmeester is geweest, naar mijn weten 34 jaar”. De verhalen zijn van vader op zoon overgedragen en de herinnering heeft zich in de loop van de tijd als een onveranderlijke waarheid vastgezet.

Na 1925 gaan een paar jaar voorbij, tot in 1931 de eerste geschreven tekst opduikt. Jan de Croon (1900) is landbouwer en daghuurder aan de Hoofdweg in Klarenbeek en schrijft:

1931

*Dinsdag 4 Augst de rogge binnengekregen 20 vim⁹.
27 Augustus de rogge afgedorscht. Bij mooi weer met de dorsmolen van “de Kar”.*

De Croon houdt een soort dagboek bij, waarin hij aantekeningen maakt over alle voorkomende werkzaamheden op de boerderij. Hij schrijft over het verloop van de oogst (van het zaaien tot en met het dorsen), over aardappelen, suikerbieten en rogge, zelfs over het afzetten van een kalf. Gaandeweg maakt De Croon ook aantekeningen over het weer.

⁹ Nadat het graan was gemaaid werd het gebonden tot bossen, de zogenaamde garven. Vier garven die tegen elkaar op het land werden gezet om te drogen, heetten een *gäste*. Een vim was 100 garven (=25 *gästen*).

1931
 Dinsdag 4 Augst de rogge
 binnert gehregen
 20 vinn.
 24 Augustus de rogge
 afgehoort. By mooi
 weer met de deermolen
 van de "Kas"

Gedeelte uit het aantekenboekje van Jan de Croon (particulier bezit Hein de Croon, Twello).



Familie De Croon rond 1935, kort na de verhuizing van de Hoofdweg naar de Verlengde Broekstraat. V.l.n.r. Anne, opa, Hein en Jan met Wim op schoot (tekst en foto Hein de Croon, Twello).

Dan is het weer een paar jaar stil tot Bart Bloem van De Kar in 1940 in zijn kasboek schrijft:

21 September 1940, Dorschver. De Kar, 18 vim rogge en 24 vim gerst, zonder band.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
20. Sep.	Transport. 17 30 38	23 Rogge L	11 20 06
	cellefabriek 5382	2 " "	3 50.
	à 5% en 36%	22 Gerst L	63
23.	Vulgel 4. Red. I 30 99	16 Beuwer ct BFB	25 00
	13 rde hippen	16 Hippenover "	33 54
23.	à 70 c a d markt 9 10.	16 Kunstmet "	14 20
23.	450 eieren a 660 27 70	16 Derssen "	30
23.	120 eieren a 400 5 20	17 Pinn. Wech Borge	6 00
22.	Fluushen 3 00	21 Dorschver De Kar	
29.	" 3 00	18 vim rogge.	
5 Oct.	cellefab. 501 L à 592	24 vim gerst.	
"	met 37% vet en	zonder band.	
6 Oct.	Vulgel 4. 29 66	12 uur a 400	7 00
	Fluushen 3 00	12 uur a 520	8 60
7.	Eergelt 300 x 760 21 30	23. Pinn. etpeld	2 63
7.	240 x 500 10 50	23 " " Led. Rosent	10
12 Oct.	Fluushen 3 00	25. Pinn. etpeld met	6 50.
20.	" 3 00	30 Hippenover glas	1 20
	Transport 18 79 78	30 Polderbeld Huyden	2 82
		Transport.	124 48
			5

Kasboek van A.A. (Bart) Bloem, De Kar 1940¹⁰.

¹⁰ Particulier bezit Wim Bloem, De Kar.

Het duurt nog tot 1942 voor de dorsvereniging zich echt laat zien. Op 8 juni 1942 passeert de oprichtingsakte van Coöperatieve Dorschvereniging "De Kar en Hooilanden" W.A., bij Mr. Tjeerd Vos, notaris in Winschoten.

De akte wordt gepubliceerd in de Nederlandsche Staatscourant van woensdag 22 juli 1942, als onderdeel van een akte met vijf andere dorsverenigingen: Zwiep, Warnsveld, Wehl en twee in Miste, gemeente Winterswijk.

A^o 1942

N^o 140

NEDERLANDSCHE

STAATSCOURANT

WOENSDAG 22 JULI

OFFICIEELE UITGAVE VAN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

VERSCHIJNT DAGELIJKS, BEHALVE OP ZATERDAGEN EN ZON- EN FEESTDAGEN - BUR. FLW. BURGH'AL 3-GRAVENHAGE - TEL. 118023 - POSTREK. 30500

ADVERTENTIES PER REEGL
Bewogenemeter

f 0,80
0,15

ABONNEMENTSPRIJZEN VAN DIVERSE UITGAVES:

Nederlandsche Staatscourant

. per kwartaal f 5,—

Officiële Prijscourant der Effecten

. per jaar 5,—

Octavo Bijvoegsels van de Nederlandsche Staatscourant:

Akten van Naamloze Vereenigingen

. 12,—

Akten van Coöperatieve Vereenigingen

. 6,—

Statuten van Erkende Vereenigingen

. 7,50

Verklagen en Rapporten

. 5,—

Openbaarmakingen ingevolge de Wet Autoveervoer Personen

. 5,—

Uitgesproken van den Raad voor de Schepvaart, Marine- en Luchtvaart, en Verkeers van de Commissie Binnenwatervervoerwet

. per jaar f 5,—

ABONNEMENTEN OP HET STAATSBED VAN HET KONINKRIJK DER NEDERLANDEN:

Nr. 1. Volledige jaargang

. per jaar f 10,—

Nr. 2. Verplicht abonnement der zonnematen (de Staatsbladen van eigenom belang)

. 5,—

Hetzelfde abonnement, vrij betaald door gemeenten, andere openbare lichamen of particulieren

. 5,—

Nr. 3 t/m 6 vervallen.

Nr. 7-17. De Staatsbladen, het eerst door een Secretaris-Generaal van een bepaald Departement ondertekend, bijv. den Secretaris-Generaal van Buitenlandse Zaken (A. Justitie (A. enz.

. 2,50

Nederlandsche Staatscourant, 22 juli 1942.

De dorsvereniging "De Kar en Hooilanden" kreeg Beekbergen als vestigingsplaats. In totaal veertig Heeren, te zamen de eenige leden van de op te richten dorschvereniging, gevestigd te Beekbergen, wezen bij schriftelijke volmacht de plaatselijke kandidaat-notaris als lasthebber aan:

Anthonius Havekes, Jan de Wever, Hendrik Pas, Hendrik Lammers,
 Gerrit Brink, Marten Brink, Johan van den Enk, Hendrik van den Enk,
 Evert Brink, Jan Willem Brink, Willem van der Hel, Jochem Brink,
 Hendrik Boks, Antoon Denekamp, Hendrik Brink, Evert Jan Jansen,
 Mevrouw Aaltje Wemerman, weduwe van Frederik Modderkolk, Hendrik
 de Wever, allen landbouwer en wonende te Beekbergen, Johan Scholten,
 Steven Hofenk, Antoon te Winkel, allen landbouwer en wonende te
 Apeldoorn, Peter Willemsen, Willem Diks, Jan Meijerink, Harmen Jan
 Beekman, Jan Kruitbos, allen landbouwer en wonende te Voorst, Jan
 Hofenk, Mevrouw Martha Bonnhof, weduwe van Arend Jan Kok,

Gerhardus Hendrikus van Dalen, Hendrik Beekman, Hendrik Jan Lebbink, Dirk Jan Lubbers, Jan Willem Smallegoor, Zwier Scherpenzeel, Jan Lammersen, Frederik Peters, Gerrit Hendriks, Hendrik Boom, Willem Reinder Schipper en Gerrit Schimmel, allen landbouwer en wonende te Klarenbeek.

De akte schrijft: Het doel van de vereeniging is en haar bedrijf omvat het coöperatief dorschen van granen en desgewenscht andere landbouwproducten en persen van het stroo, van en voor hare leden, met één of meer daartoe voor gemeenschappelijke rekening aan te schaffen dorschgarnituren met toebehoren.

Het is onbekend waarom de vereniging zo lang wachtte met zijn officiële oprichting. Er mag worden aangenomen dat er vanaf het begin een soort reglement was, want de leden liepen immers een zeker risico. Ze exploiteerden de nodige machinerieën met een geschatte waarde van een paar duizend gulden.

Rond 1942 was er een concrete aanleiding om tot officiële oprichting over te gaan, en dat niet alleen op De Kar en in het Hooiland. Plotseling nam het aantal coöperatieve dorsverenigingen in Nederland met een sprong toe. In 1942 kwamen er ineens bijna 25 nieuwe coöperaties bij, waarna in het jaar daarop, de groei weer daalde naar het normale aantal van ongeveer vijf.

De oorzaak van de groei in 1942 was waarschijnlijk de ingestelde distributie van brandstoffen. Boeren die bonnen nodig hadden voor benzine of diesel moesten daarvoor de nodige formaliteiten vervullen, zoals het aangaan van een overeenkomst met een loondorser of een dorsvereniging. Misschien kwamen dorsverenigingen zelf ook voor distributiebonnen in aanmerking. In beide gevallen moest er wel sprake zijn van een deugdelijke registratie.

En zo kwam het dat de dorsvereniging “De Kar en Hooilanden” werd opgericht, samen met de vijf andere dorsverenigingen, in de akte die passeerde bij de notaris te Winschoten¹¹.

¹¹ Waarom de akte in Winschoten passeerde is in verband met dit boekje niet nagegaan. Omdat de oprichting vooral een administratief karakter had, mag worden aangenomen dat een en ander op een zakelijke manier werd georganiseerd, bijvoorbeeld via de plaatselijke bureauhouder (zie ook bladzijde 39).

**Officiële publicatie van het Departement van Landbouw en Visserij.
MOTORBRANDSTOF EN VASTE BRANDSTOF VOOR DORSCH-
WERKZAAMHEDEN IN HET AANSTAANDE DORSCHSEIZOEN,
ALSMEDE AANVRAGEN VAN MOTORBRANDSTOF VOOR
BEPAALTE WERKZAAMHEDEN IN DEN TUINBOUW.**

Het Rijksbureau voor de Voedselvoorziening in Oorlogstijd maakt het volgende bekend.

Aanvragen om vergunning tot het koopen en verbruiken van motorbrandstof en vaste brandstof voor bovengenoemde doeleinden moeten uiterlijk 10 Juli a.s. worden ingediend bij de plaatselijke bureauhouders der provinciale voedselcommissarissen, waar de bedrijven staan ingeschreven, op formulieren, die bij de plaatselijke distributiediensten verkrijgbaar zijn.

Teneinde teleurstelling te voorkomen, leze men duidelijk de op de formulieren aangebrachte toelichting, of vrag men in geval van twijfel advies bij de distributiediensten of de plaatselijke bureauhouders.

De brandstof moet aangevraagd worden door het betreffende bedrijf, ongeacht, of dit bedrijf zelf over den motor beschikt, dan wel met een loondorscher of coöperatieve dorschvereniging werkt.

In het laatste geval moet het bedrijf eerst een overeenkomst met den betreffenden loondorscher of vereniging aangaan en zich overtuigen, met welke kracht zal gewerkt worden.

Indien gedorscht kan worden met behulp van een electromotor, hetzij met eigen of met die van tien loondorscher, of dorschvereniging, mag geen brandstof worden aangevraagd.

Indien gedorscht wordt met een benzinemotor, moet de aanvraag geschieden op een rose B 1-formulier.

Indien gedorscht wordt met een petroleummotor, moet de aanvraag geschieden op een blauw P 1-formulier.

Indien gedorscht wordt met een gasolie- (donkere-olie) motor, moet de aanvraag geschieden op een groen D.O. 1-formulier.

Indien gedorscht zal worden met een gasgenerator-motor, moet vaste brandstof aangevraagd worden op een wit V.B. 1-formulier.

Verder bestaat nog de mogelijkheid, dat met behulp van een locomobiel wordt gedorscht. In dit geval kan evenals bij een gasgenerator-motor, gebruik gemaakt worden van een vaste brandstof — dus een wit V.B. 1-formulier — waarop inplaats van den naam van den houder van den motor, de naam van den houder der locomobiel worde ingevuld.

Met nadruk wordt erop gewezen, dat elke vergissing in het gebruik der juiste formulieren; alsmede het maken van fouten bij de invulling, aanleiding geeft tot groote vertraging in de behandeling, zoodat het dringend noodig is, eerst deze bekendmaking rustig te bestudeeren, alsmede de toelichting op de formulieren, alvorens tot invulling over te gaan.

Voor werkzaamheden in den tuinbouw komen alleen besproeien van kassen en ramen, en voorzover niet reeds verstrekt, bespuiten met bestrijdingsmiddelen in kassen en warenhuizen in aanmerking.

Voor het aanvragen van motorbrandstof voor bemalen is noodig, dat men bij de aanvraag overlegt een verklaring van den cultuurtechnischen dienst in Utrecht.

Distributie van brandstof voor het dorsen.

Het Vaderland, 27 juni 1941.

Eerdere gelegenheid tot oprichting voorbij laten gaan

Een eerdere piek in de oprichting van coöperatieve dorsverenigingen was rond 1927.

Op 30 december 1926 werd de Wegenbelastingwet van kracht en moesten weggebruikers gaan meebetalen aan de wegenbouw. Trekkers en aanhangwagens (waaronder dorsmachines) van boeren en coöperaties bleven echter vrij van wegenbelasting, in tegenstelling tot die van loondorsers. Veel van de coöperaties uit die tijd waren dan ook schijn-coöperaties. Later, toen de bepalingen veranderden, verdwenen ze weer even snel^{12 13}.

**VRIJSTELLING VAN WEGEN-
BELASTING.**

De minister van Financiën heeft in antwoord op vragen van het Kamerlid den heer Ebels medegedeeld, dat in een op 9 September jl. verzonden aanschrijving aan de betrokken ambtenaren is bericht, dat aan bona fide coöperatieve landbouw- en dorschverenigingen, welke haar landbouwwerktuigen alléén gebruiken ten dienste van de leden der vereeniging, daargelaten de vraag of die vereenigingen reeds langeren of korteren tijd bestaan, dan wel zijn opgericht eerst na het in werking treden van de Wegenbelastingwet, een kosteloze kaart kan worden afgegeven op den voet van artikel 6d der Wegenbelastingwet; voorts dat in de gevallen, waarin er aan getwijfeld wordt, of de vereeniging wel inderdaad een bona fide vereeniging is, de zaak aan het oordeel van den Minister behoort te worden onderworpen.

Het Vaderland, 23 september 1927.

¹² Winkler Prins, 1950.

¹³ Voor de Coöperatieve Stoom Dorschvereniging "Posterenk en Omstreken W.A." te Voorst gold dat niet. Die werd op 19 oktober 1928 weliswaar maar voor 10 jaar opgericht, maar in 1938 per nieuwe akte voortgezet.

Bestuur, commissie van toezicht en de leden

Voor wat betreft het bestuur van de dorsvereniging “De Kar en Hooilanden” moeten we het vooral hebben van de herinneringen. Gerrit Schimmel hebben we al gezien en verder duiken de namen op van Hendrik de Wever, Jan Meijerink, Willem Diks, Ab Bluemink en Evert Brink.

De voorzitter werd waarschijnlijk door het Hooiland geleverd, want Beekbergen was de officiële standplaats van de vereniging.



*Evert Brink*¹⁵.

Jo Meijerink van de Zutphenseweg: “Bestuurslid? ..., ik geloof Evert Brink¹⁴, die woonde aan de Traandijk. Die liep vroeger van de winkel van IJzerman tot aan de Woudweg. Dan na ongeveer 250 meter rechts, waar in de buurt een V1 is neergekomen ...

Ik hoor hem nog zo aankomen. ‘Krrr, krrr’. Plotseling viel het ding stil. ‘Jo’, riepen de evacués, ‘het ding hōlt stille’, en even later kwam hij met een klap neer. Hij kwam van Nijverdal. (...) Ik geloof dat hij later een hoop Ford Major trekkers in de wei had staan”.

¹⁴ Evert Brink was ook plaatselijke bureauhouder van het Rijksbureau voor de Voedselvoorziening in Oorlogstijd.

¹⁵ Foto Annie de Groot-Brink, Oosterhuizen.

Evert Scherpenzeel: “Ik weet eigenlijk niet meer of ik met mijn vader meeging of dat hij me gevraagd had voor hem te gaan ...
Ik herinner me nog wel dat Hendrik de Wever achter de bestuurstafel zat, maar niet als voorzitter. Dat vond ik toen nog zo gek. In die tijd was de landbouwcoöperatie Ons Belang er nog. Daarvoor ging je ook naar Samuel. En daar was hij wél voorzitter¹⁶. Ik dacht dan wel eens (ik was nog maar zo’n jongen): hè, daar is hij voorzitter en hier is hij gewoon bestuurslid, wat wonderlijk”.

Ab Bluemink kwam tegen het einde in de plaats van Hendrik de Wever. Zijn dochter Marie Hissink-Bluemink weet het nog: “Mijn vader kwam in die tijd in het bestuur voor ome Hendrik de Wever, met Gerrit Schimmel en Willem Diks”.



Het 40-jarig jubileum van Hendrik de Wever als voorzitter van Ons Belang, 1965. Op de foto v.l.n.r. Teun de Wever, burgemeester Mr. A.L. des Tombe van Apeldoorn, Willem Hulleman, Derk Pardijs, Hendrik de Wever, Herman van de Brink en Willem Ruiterkamp¹⁷.

¹⁶ Hendrik de Wever was 40 jaar voorzitter van Landbouwcoöperatie Ons Belang in Klarenbeek, opgericht in 1915. In 1965 kreeg hij daarvoor een koninklijke onderscheiding (WS en MS-dW).

¹⁷ Foto Wim en Mientje Schimmel.

Het bestuur vergaderde dan weer bij de een, dan weer bij de ander. Volgens Jo Meijerink ging dat als volgt: “Ze vergaderden allemaal bij elkaar apart. Dan hier bij Diks, dan bij Gait Schimmel of bij Ab Bluemink in het *Heuiland*, iets *terugge*”.

Volgens de statuten van de dorsvereniging bestond het bestuur uit minstens drie personen: een voorzitter, secretaris en penningmeester. Ze vertegenwoordigden de vereniging en mochten geld van de bank opnemen tot een bedrag van 1000 gulden. Voor grotere bedragen en voor de aankoop van onroerende goederen was de toestemming van de algemene vergadering nodig. Elk jaar trad een van de bestuursleden af, maar was meteen herkiesbaar.

Verder was er een commissie van toezicht, die de boeken van de vereniging controleerde en de kas opnam, zo vaak als ze dat nodig vond. Volgens de statuten trad elk jaar een commissielid af, maar kon niet meteen herkozen worden. Van de commissie van toezicht is verder niets bekend en niemand kan zich de commissie herinneren.

De leden waren diegenen die in de oprichtingsakte werden genoemd. De leden waren allemaal - groot en klein - voor een gelijk deel aansprakelijk voor het reilen en zeilen van de vereniging. Nieuwe leden konden zich aanmelden onder betaling van een inleggeld dat het bestuur jaarlijks vaststelde. Vertrok een lid, dan moest deze zijn deel van de eventuele verliezen in het afgelopen boekjaar betalen.

Eenmaal per jaar, voor de zomer, vond de algemene vergadering plaats. Daar legde het bestuur rekening en verantwoording af aan de leden en werd beslist wat er gebeurde met de winst. Minstens de helft van de winst moest in een reservefonds worden gestort en mocht alleen worden gebruikt om onverwachte verliezen en grote uitgaven te dekken. Dat deel van de winst mocht niet aan de leden worden uitgekeerd. Het andere deel mocht wel worden uitgekeerd en zo gebeurde het ook.

Derk Schimmel weet nog hoe dat ging: “De jaarvergadering werd gehouden in Samuel. Alle leden waren dan aanwezig voor de sigaar die werd uitgedeeld. Het zag er blauw van de rook. In de dertiger jaren was er een winstuitkering voor de leden en werd het extra geld van de niet-leden verdeeld”.

De dorsmolen

De vereniging begon met een dorsmachine op brede ijzeren wielen, die de eerste jaren werd getrokken door een of twee paarden.

De wegen waren slecht en soms was er geen doorkomen aan. Zo liep er een pad van het Hooiland naar de Broekstraat, dwars door de weilanden, over het bruggetje bij Hendrik Boom. *‘Haal Hissink er maar bij’*, zeiden ze dan, want die had paarden die dat konden. Met twee paarden die elkaar niet goed kenden, zou dat nooit lukken.

De dorsmachine verbrandde in april 1945 bij de bevrijding, bij Antoon te Winkel aan de Zutphensestraat. Daar was het laatst gedorst en de molen stond op dat moment bij de oude boerderij net langs de singel.



Singel bij Te Winkel, 2009.

Derk Schimmel ziet het nog zo voor zich: “Ik zie het geraamte van de dorsmolen nog zo staan, half in de struiken met de elektromotor uitgebrand. De Lanz stond op dat moment in de schuur bij Steven Hofenk aan De Kar”.

Niet al te lang daarna kocht de vereniging een nieuwe dorsmolen bij Landaal in Apeldoorn, zodat in oktober 1945 al weer kon worden

gedorst¹⁸. De nieuwe machine werd tot ongeveer 1955 gebruikt, waarna de vereniging ophield te bestaan en alles werd verkocht.

Landaal

Dorpssmeden stonden aan de wieg van de landbouwmechanisatie in Nederland. Een van hen was Landaal uit Apeldoorn. De jonge Loog Landaal nam in 1888 het bijna twee eeuwen oude familiebedrijf over en ontwikkelde het snel tot een gespecialiseerde machine- en motorenfabriek¹⁹.



Loondorser Hendrik Jan Vos met zijn Landaal-machine bij Slijkhuis aan de Heeringstraat, kort na de Tweede Wereldoorlog (Foto Harm Vos, Emst). De dorsvereniging had vermoedelijk een vergelijkbare dorskast.

¹⁸ Archief dorsvereniging.

¹⁹ W.H.P.M. van Hooff, In het rijk van de Nederlandse Vulcanus, NEHA, 1990.

De aandrijving

Derk Schimmel: “In het begin werd gedorst met een stationaire motor, een Lister. De motor stond op een vierwielige wagen en moest net als de dorsmolen worden gesleept door een paard. De Lister draaide tot ongeveer 1932”.

Volgens de aantekeningen van Jan de Croon was het niet al te best met de motor gesteld:

8 september 1933 “De rogge gedorscht met mooi weer nadat de molen zowat veertien dagen bij de berg had gestaan omdat de motor defect was”.

Kennelijk lukte het niet om de motor weer goed te krijgen, want de dorsvereniging kocht rond die tijd zijn eerste trekker, een Lanz-Bulldog. De Lanz-Bulldog was grijsachtig van kleur, tegen het zwart, een roestkleurige gloeikop erop en met ijzeren wielen voor en achter. Op de achterwielen zaten een soort klauwen of schoepen, enigszins te vergelijken met de huidige trekkerband. Om met de Lanz over de weg te mogen, moest een ijzeren hoepel met rubber daarop over de schoepen worden gemonteerd²⁰.

Lanz-Bulldog

De Lanz-Bulldog werd vanaf 1921 geproduceerd bij de firma Lanz in Mannheim. Het was een trekker met een eencilinder-gloeikopmotor waarin allerlei soorten brandstof konden worden verstoekt. De Bulldog, die zijn naam ontleende aan zijn gedrongen verschijning, was een succesformule, want uiteindelijk werden er meer dan 100.000 van gemaakt.

Het starten en schakelen was bij de Lanz een hele toer. Harm van Dalen gaf daarover in 2009 de volgende uitleg:

“Om de Lanz te kunnen starten moest eerst de gloeikop worden heetgestookt.

²⁰ Waarschijnlijk hadden de ‘döskearls’ niet altijd zin om de hoepels om de wielen te leggen, want ze gingen vaak binnendoor, over oude weggetjes door het land (ES).

Daarna stak je het stuur aan de zijkant in het vlieg wiel en moest de motor worden aangeslingerd. Het slingeren ging niet in ene door, maar er werd een korte ruk aan het stuurwiel gegeven.

Na het starten liep hij meteen de goede kant op. Door een pin op de as kon je het stuurwiel maar een kant opdraaien en liep het stuur er vanzelf uit als de motor begon te lopen. Anders zou je hem voor je hoofd krijgen.

Van richting veranderen vereiste de nodige handigheid. Het gas moest worden teruggenomen tot de motor bijna stilstond. Dan was hij als het ware even aan het twijfelen of hij links- of rechtsom zou gaan. Als je er handig in was, dan kon je precies op de slag af horen wanneer je gas moest geven. Dan liep de motor vervolgens de andere kant op. Het mislukte natuurlijk wel eens, maar dan deed je het nog een keer.

Ook het aanzetten van het aandrijfwiel was ingenieus. Het vlieg wiel aan de zijkant liep altijd. Daaromheen zat een tweede wiel, het aandrijfwiel. Als je een handel overhaalde, een soort koppeling, dan spanden zich tussen de twee wielen bepaalde veren en nam het binnenste vlieg wiel het buitenste aandrijfwiel mee".



Dwarse dorskast aangedreven door de Fordson van Hendrik Jan Vos, rond 1930. De wielen van de Lanz-Bulldog moeten er ongeveer net zo hebben uitgezien (foto Harm Vos, Emst).

Het moet een indrukwekkend gezicht zijn geweest, de Lanz met de dorsmachine erachter.

Jo Meijerink weet het zich nog levendig te herinneren: “Reinder Schoonhoven kwam er als machinist mee langs de boeren. Over de kamp, langs de singel vanaf Geert Boom en Rouwenhorst van het Ulkennest. De Lanz-Ackerbulldog klauwde zich vooruit, met de ijzeren wielen.

Je moest hem goed aanvoelen, met de toeren en zo, dan kon je hem achteruit laten rijden, via een soort koppeling”.

De Lanz-Bulldog ging jaren mee, maar op een gegeven moment kwam hij aan zijn eind.

Derk Schimmel vertelt daarover: “Rond 1949 was de *fienigheid* er van af. Ik geloof dat ze hem een keer droog hebben laten draaien. De Lanz werd verkocht aan een akkerbouwer uit Groningen. Met een grote kraan is hij hier op de trein gezet”.

Uit de administratie van de dorsvereniging blijkt dat in de seizoenen ‘49-‘50 en ‘50-‘51 een trekker werd gehuurd.

Evert Keuterink kan het zich nog herinneren en vertelt: “Ik ben twee seizoenen met de dorsmachine meegeweest, met Hendrik Havekes, Gait Jan Meijerink en Jan de Weaver. Ik herinner me nog dat we met een leentrekker werkten, naar ik meen een Eicher. De Lanz was kapot en Bredenoord was de enige die hem nog kon repareren”.

Kennelijk lukte de reparatie niet en moest er wat nieuws komen. Daarop werd Jan Bredenoord gevraagd om het bestuur te adviseren.

Hij raadde een Deutz aan, maar de bestuursleden waren het onderling niet eens. Na een daverende ruzie werd het uiteindelijk een Zetor, die 1500 gulden goedkoper was en geleverd werd door Gerrit Engberts uit Eefde²¹.

Tot op de dag van vandaag lopen de meningen over de Zetor nog wat uiteen.

²¹ Gerrit Engberts was de overbuurman van Arend Schut, zwager van bestuurslid Jan Meijerink. Ze kenden elkaar en zo ontstond vermoedelijk het idee om een Zetor te kopen. “Als je bij elkaar op visite komt, dan wordt er ook wel eens *oaver spiekers eproat*”.

Oorlogssperikelen

In de Tweede Wereldoorlog werden verschillende oude en nieuwe methoden van stal gehaald om het dorsbedrijf te kunnen voortzetten.

In het begin was er nog genoeg benzine en diesel voor de trekker, ook al ging een en ander op de bon.

Derk Schimmel: “In de oorlog kreeg de dorsvereniging bonnen voor benzine en dieselolie. Maar er was te veel. Een deel van de overgebleven benzine ging naar bakker Lebbink. Lebbink had een Lister, zo’n klein ding met open tandwielen, ik heb hem nog gekend. Hij werd gebruikt om het roggebrood in de machine te draaien.



Naast de winkel van Reinder Lebbink. Aaltje onder de koe, Heintje er achter. Vader kijkt toe, moeder in de deur (tekst en foto Oudheidkundige Kring Voorst).

Een ander deel van de benzine ging naar veearts Mulder uit Voorst, omdat hij met de auto de boer op moest. Bredenoord kreeg de dieselolie²². Hij draaide stroom voor de mensen aan De Kar en omstreken, met van die hele oude machines in de schuur, met allemaal draden en accu’s”.

In het laatste jaar van de oorlog was er geen brandstof meer. De Lanz kon toen niet meer worden gebruikt en de dorsvereniging ging over op het elektrisch dorsen.

²² Aan het einde van de oorlog is de Lanz nog gebruikt door Coöperatie Ons Belang voor het malen van rogge, voor roggebrood. Een deel van de diesel werd daarvoor gebruikt. De Lanz stond buiten, met de aandrijfriem door het open raam (DS).

Derk Schimmel vertelt: “Berend ter Mate verplaatste toen de dorsmachine van de ene boer naar de ander - hij had een paard die dat kende - en de dorsmachine werd elektrisch aangedreven.



*Berend ter Mate met paarden
(Oudheidkundige Kring
Voorst).*

Op de dorsmolen was een elektromotor gebouwd. De stroom werd van de paal gehaald met een lange kabel en speciaal door de PGEM aangesloten. De PGEM bleef er dan bijstaan om te zorgen dat er niet stiekem een draad werd aangedaan om het af te tappen”.

Omdat in die tijd nog niet iedereen stroom had, gebruikten ze zo hier en daar weer de zogenaamde *hèkel*. De hekel was een machine die gaandeweg de landbouwmechanisatie zijn intree had gedaan en voor kleinschalige toepassing was gebruikt.

Hij werd ook wel kopdorser genoemd en had een sneldraaiende cilinder met scherpe punten erop.



*De hekel, geproduceerd door Heinrich Lanz, Mannheim, No. A10400,
Langedijk, Hall.*

De garve werd over een soort aanvoerbord langzaam door de hekel geschoven. Waren de aren eraf geslagen, dan werd de garve losgelaten en trok de hekel de hele bos door de machine, aan de achterkant er weer uit.

Derk Schimmel werkte er in de oorlog nog mee: “Aan het eind van de oorlog heb ik nog gewerkt met de hekel bij Jan Lammersen op de Bloemenk. De hekel werd aangedreven met de *kärnemölle*. Via een aantal grote tandwielen was er een draaiwerk op de deel met drie poelies van verschillende grootte.

Was een van de houten pinnen uit een tandwiel kapot, dan werd die vervangen met de pinhamer”.



Restant van de kärnemolen, 2009.

Ook Evert Scherpenzeel kan het zich nog herinneren: “Ik herinner me een van de laatste oorlogswinters, het zal wel de hongerwinter geweest zijn. De dorsmachine kwam niet. We hadden toen een ding dat je op de deel kon zetten. Je moest er met een paar man aan draaien, aan beide kanten. Het zaad kon je er dan doordraaien. Zo kon je er nog wel wat zaad afkrijgen.

Er stond hier ook een stromijt die er in de zomer was neergezet. We trokken wel eens een bos zaad zo uit de zijkant van die mijt, en dan door dat ding”.

In die gevallen dat er ook geen hekel was te krijgen, was er dan nog de allerlaatste uitkomst: de aloude dorsvlegel, waar het allemaal mee was begonnen.

Evert Scherpenzeel: “Ja, de *dösvlègel*. Ik weet nog wel dat we dat deden op de deel. Dat was niet elke dag, maar alleen wat tussendoor. Zodat je wat zaad had. Dat was in de oorlog.

In de tijd dat normaal de dorsmachine kwam, deed je dat niet“.

Locomobiel en houtgenerator

In sommige streken werd de oude locomobiel weer van stal gehaald, anderen bouwden een houtgenerator op hun trekker.

Evert Scherpenzeel: “De dorsvereniging had geen trekker met een houtgenerator, die je in de oorlog wel zag. Net als bij auto's. Er is er in die tijd wel een wezen dorsen, die een trekker met zo'n houtgenerator had.

Het was misschien een loonwerker. Ik herinner me dat het ene Vos was, maar geen idee waar hij vandaan kwam²³”.



Graanmaaien met de trekker met houtgenerator (foto Harm Vos, Emst).

²³ Hendrik Jan Vos had een dorsbedrijf in Emst en zijn werkgebied reikte tot aan De Kar. Later woonde hij aan de Lange Struikenveenweg, achter waar nu de veeartsenpraktijk is. Daar had hij al in 1937 grote stukken grond gekocht (HV).

Dorsseizoen

Het dorsseizoen begon in augustus.

Als het een mooie zomer was en de *gästen* stonden goed droog op het land, dan begon het dorsen daar.



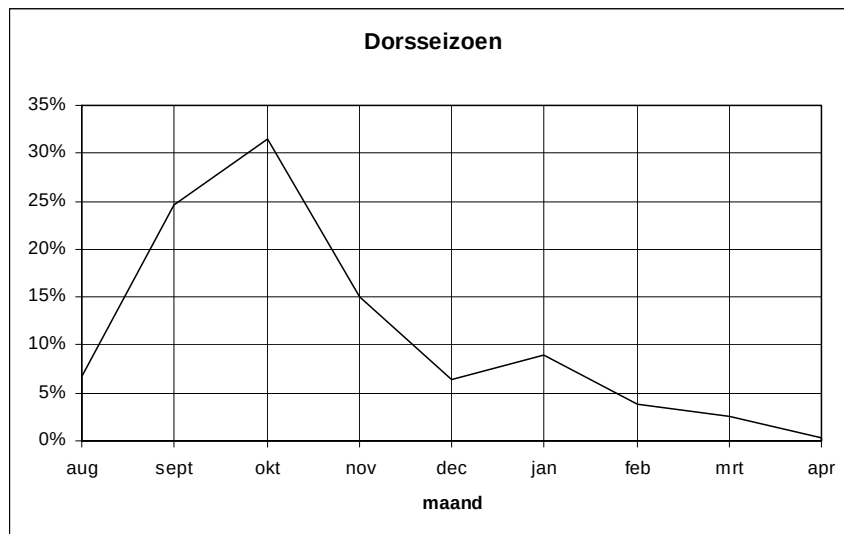
Gerstmaaien, Broekstraat 1940, achter het huis van bestuurslid Gerrit Schimmel. V.l.n.r. Dina, Gerrit Sr, Gerrit Jr en Derk²⁴.

Derk Schimmel vertelt daarover: “Een keer hebben we op 8 augustus gedorst, dat was in 1952. We hadden van Dekker en Heinen zaad gekocht. Nadat het was gemaaid en aan gasten gezet, hebben we het met twee paard-en-wagens voor de molen gereden en ter plekke gedorst”.

Normaal echter werd het zaad met de wagen van het land gehaald en in de zaadberg gepakt. Eén man stond dan op de wagen om de garven in de berg te steken, een tweede stond in de berg en pakte het zaad erin, in de rondte. Was de afstand tot de man die aan het *mieten* was te groot, dan

²⁴ Foto Derk Schimmel.

stond er een *garvenschieter* tussenin die de garven opving en ze naar achteren gooide.



Het dorsseizoen liep van augustus tot april. Zoals te zien in de grafiek, was de piek van het seizoen in oktober. Daarna liep het geleidelijk af (gegevens uit het archief van de dorsvereniging).

In september begon het dorsen vanuit de berg.

De dorsmachine ging eerst nog wat heen en weer, naar verschillende boeren die zaaizaad nodig hadden, vooral rogge, in de tweede helft van september, begin oktober. Soms ging dat nog wat langer door, voor boeren die stro nodig hadden omdat de koeien op stal moesten, of omdat ze niet meer genoeg hadden staan bij de bakker. Die boeren werden er dan uitgepikt. De dorsmachine kwam daar later nog een keer.

Maar normaal gesproken ging het vanaf september op het rijtje af.

Het ene jaar begon het aan De Kar, het andere jaar in het Hooiland.

Evert Scherpenzeel: "Mijn vader vertelde - dat heb ik zelf ook wel meegemaakt - dat ze het ene jaar aan de Withagen begonnen en dan weer in het Hooiland. Anders kregen de boeren met elkaar aan de stok. Ze begonnen waar nu Schoterman zit en dan hierlangs, de Goorweg op en

verder. Met een halve dag waren ze weer weg. Je kon in een halve dag een heleboel doen, maar had je meer - zo was de afspraak - dan kwamen ze nog een keer terug. Er moesten immers meer boeren te vriend worden gehouden”.

Marie Hissink-Bluemink weet nog hoe ze van huis naar huis gingen, van de Langedijk tot aan de Brinkenweg: “Langs Hendrik Boks aan de Krommediek, Ome Jan Hissink, Jansen van de Krommediek, Capel, Hissink, de vader van Hennie, Brink van de Kleinediek, Gerrit Broekhuus waar nu Koldenhof woont en Bluemink”.

Evert Scherpenzeel ziet ze aan de andere kant nog zo voorbijtrekken, van de Withagen tot in het Woudhuis: “Naar Lebbink, de opa van Henk, Gradus Boom, die woonde hier aan de weg, naar Te Winkel, de vader van Te Winkel waar later de dorskast uitbrandde”.

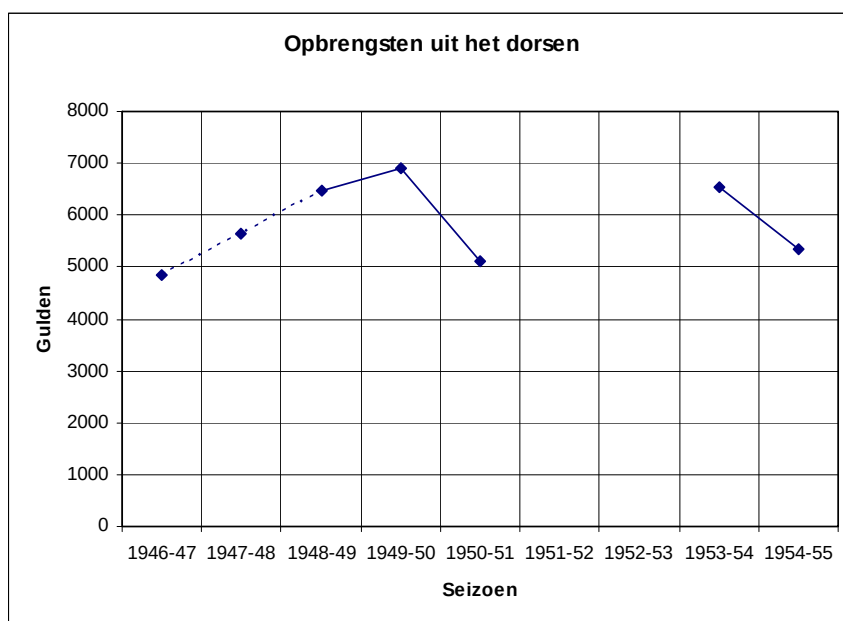
Hennie Hissink was er zelf bij en vertelt: “Verder bij B. Rouwenhorst, Gerrit Buitenhuis bij de manege, langs Diks en Beekman en alles wat daar zit. Naar Gerrit Hendriks, waar je nu stenen kunt kopen, en die de hele punt aan de Hoofdweg had, bij het station. En Gerrit Schimmel, die had de hele Poll. Ik zie ons nog zo het land oprijden. In augustus, vanaf het land dorsen”.

Het moet wel indruk gemaakt hebben.

Henk Elskamp van de Koperdijk weet het nog: “En dan hoorde je de dorsmachine in de verte stampen. Van *grroemm, grroemm*. Dan wist je dat ze gauw zouden bellen. Dat het niet lang meer zou duren of ze zouden ook bij jou komen”.

Grote en kleine boeren en alle soorten zaad gingen door elkaar. Al nam het dorsen soms maar één uur in beslag, toch werd de machine er speciaal voor klaargezet. Een enkele keer kwamen er boeren uit de buurt om wat te brengen. Hennie Hissink: “Gait Kruitbos en zijn broer Jan bijvoorbeeld deden hun spul bij elkaar en dan werd het in een keer gedorst”.

En zo werd het april en was het afgelopen. De machine werd schoongemaakt en het seizoen was voorbij.



Opbrengsten uit het dorsen tussen 1945 en 1955.

Opbrengsten

De gegevens in de eerste jaren zijn geschat op basis van de lonen die toen werden uitbetaald, de gegevens van de latere jaren zijn terug te vinden in het overgebleven archief.

Seizoen 1949-50 was het topjaar. Daarna wisselde de opbrengst, maar bleef toch redelijk constant. Wordt rekening gehouden met de geleidelijke stijging van de uurprijs²⁵, dan daalde de hoeveelheid zaad die werd gedorst gaandeweg van 100% in 1949-50 naar ongeveer 60% in 1954-55.

²⁵ De dorsprijzen waren ongeveer 5 gld/uur in 1940 (kasboek A.A. Bloem), 7 gld/uur in 1942 (dorsbriefjes) en 20 gld/uur in 1955 (rekening Lokin).

Het dorsen

Het dorsen begon 's morgens tegen 9 uur.

Twee man - de *döskearls* - waren met de molen meegekomen, onder wie de machinist. Soms, als ze de vorige dag bijtijds klaar waren, hadden ze de dorsmachine alvast bij de volgende klant klaargezet.

Eerst werd de dorskast horizontaal gezet. Daarvoor werd hij met de dommekracht of de winde opgetild en vervolgens op blokken recht en vast gezet met behulp van het meegebrachte waterpas. Dat was nodig voor het zeven, maar ook in verband met het schudden van de machine.

Hennie Hissink geeft daarover wat technische uitleg: “Binnenin zaten zeven op latten, aan de buitenkant van de machine. De zeven schudden heen en weer met behulp van een krukas die achteraan zat.

Als er wat kapot was, dan ging ik naar Landaal, voor een riem of verbindingsmateriaal. Alles werd ter plaatse gerepareerd.

Voor het repareren van een kapotte riem had je spul met een speciale tang. Aan de beide uiteinden van de band werden een soort ringetjes gemaakt, waarna er een pees doorheen werd gestoken. Soms een spijker, maar een pees was beter”.

Dan moest de Lanz worden gestart. De Lanz stond een flink eind van de kast af en dreef de dorsmachine aan met een riem van wel 20 cm breed. Het starten was niet zo eenvoudig. Met de meegebrachte benzinebrander (later een brander met een gasfles) werd eerst de gloeikop heetgestookt, dan ging het stuur eraf en aan de zijkant in de motor gestoken.

Vervolgens werd de motor aangeslingerd, een lastig en soms zwaar karwei²⁶.

²⁶ Harm van Dalen weet het nog: “Bij de winterdag was het soms verschrikkelijk moeilijk om het ding aan de gang te krijgen. Soms deden ze er dan een touw aan om te helpen trekken. Jan de Wever was een keer zo kwaad, dat hij - toen hij hem eenmaal aan de gang had - uit woede in de hoogste versnelling een rondje maakte door het land van Kruitbosch. Dat hielp natuurlijk niet, want hij liep er niet harder om”.

Als de trekker eenmaal goed liep dan werd hij wat achteruitgereden om de riem strak genoeg te krijgen. Soms werd de winde schuin tegen de trekker gezet om hem stevig vast te zetten. Daarna kon het dorsen beginnen en trad de hele buurt aan.

Twee of drie man stonden in de zaadberg en gooiden de garven op de molen. Op de molen zelf stonden er dan ook een of twee: één om de garven - als een soort *garvenschieter* - door te geven naar de *inlegtoafel* en één om de band van de garven af te snijden.



*Dorsch-bedrijf H.B. Lokin*²⁷.

In het begin, toen de rogge nog met twee banden was gebonden, moest er een extra man op de molen staan om de tweede band met het *kniepmes* door te snijden. Was het zover, dan was het de beurt aan de inlegger. Die leidde de losgesneden garven geleidelijk naar binnen.

Het was een arbeidsintensief en secuur werk, tot er rond 1953 een inlegapparaat kwam dat de garven aan stukken sneed.

²⁷ Lokin was loondorser op Bussloo. Rechts voor op de dorsmachine is de elektromotor nog te zien (foto Hof van Bussloo).



De boerderij van Zwier Scherpenzeel, Zutphenseweg. Kort na 1945, met twee zaadbergen en een stromijt²⁸.

Hennie Hissink vertelt hoe het in zijn werk ging: “We deden alles met ons tweeën. Een moest de garven inleggen, terwijl de ander wat om de machine liep. Dan stond je in de bak. Als er lange rogge was, dan was dat met twee *zelen* gebonden. Dan moesten er twee mensen op de machine, aan de *toafel*. Daar kwam de garve op te liggen. Ze stonden ervoor. Je pakte de garve en leidde hem zo naar binnen.

Als je de garve pakte, terwijl ze nog aan het snijden waren, dan ging het over de vingers heen. Dat moest je geen tweede keer doen. Later kwam de zelfbinder met een touwtje. Dat kon je er vlot afsnijden.

Sneed je de garve niet los, dan werd hij ineens door de machine gegrepen. De garve werd naar binnen getrokken en knalde er dan door. Het zaad bleef er dan gedeeltelijk inzitten. Later toen de zelf-inlegger kwam, werd het anders. Toen kon de garve er zo in”.

²⁸ Foto Evert Scherpenzeel. In de schuur rechts zat een gebint met daarin het jaartal 1712 gebeiteld.

Dan begon het feitelijke dorsen. Het zaad werd door de machine uit de aren geslagen, het kaf en het koren werden uit het stro geschud en daarna door 'wind' gescheiden. Ten slotte werd het zaad - soms naar grootte - gezeefd.

Hennie Hissink vervolgt: "We hadden een gewone dorsmachine. De machine van Lokin bijvoorbeeld, die kon iets meer, maar dorste niet zo schoon. Hij zeefde niet zo goed.

Voor gerst zat een *beuker* ingebouwd om de angels eraf te halen. Je moest een klep omzetten, anders bleven de angels eraan. Tussen haver en rogge moest de hele machine worden schoongemaakt. Tussen gerst en haver hoefde het niet zo schoon te zijn. Dat was 'gemengd gewas' dat beter gecombineerd kon worden. Er werden verschillende zeven gebruikt".

Achter de molen zorgde iemand voor het zaad.

Evert Scherpenzeel herinnert zich nog hoe dat in de oorlog ging: "In de oorlog moest worden opgeschreven hoeveel er van afkwam. Dat deed een controleur. Dat was vaak een bekende, zoals Van Amerongen uit de Posterenk. De boeren keken daar niet gek tegenaan. Het moest nu eenmaal en er ging natuurlijk wel eens een zak achteruit ...".

Stien de Wever: "Brink van de Traandijk was opzichter. Hij stond erachter te kijken hoeveel zakken zaad eruit kwamen".

Plaatselijke Bureauhouder

In 1939, al voor de oorlog, werd het Rijksbureau voor de Voedselvoorziening in Oorlogstijd opgericht.

Elke provincie had een provinciale voedselcommissaris, die lokaal werd vertegenwoordigd door plaatselijke bureauhouders (PBH's).

De PBH was vaak een boer of een lid van een agrarische organisatie.

Hij hield een agrarische boekhouding bij, registreerde het vee en de hoeveelheid melk die elke boer moest leveren.

De PBH zag ook toe op de toewijzing van kunstmest, zaaizaad en brandstoffen. Ten slotte taxeerde hij de hoeveelheid product die elk perceel kon opbrengen en controleerde hij bij het dorsen of de opbrengst met de schatting overeenkwam.

Aan de andere kant van de dorsmachine stond de Claes strobinder²⁹, met een riem aangedreven. Het stro viel uit de molen, zo de binder in. In de tijd daarvoor, toen er nog geen strobinder was (en in de oorlog toen er op een gegeven moment geen touw meer te krijgen was), moest een flink aantal mensen achter de molen staan om het stro weer met een *zeel* op te binden.

Derk Schimmel herinnert het zich nog: “In het eerste begin, dat heb ik ook nog meegemaakt, stonden er drie tot vier man die het stro weer opbonden. Dat was in de dertiger jaren.

Ze stonden dan in de rij - *meestal was er volk zat* - en ging het op de beurt af. Er was er natuurlijk altijd wel een die net vooraan stond en dan ineens moest pissen ...”.

Was het stro eenmaal opgebonden, dan werd het vaak eerst aan de mijt gezet. Vervolgens ging de dorsmachine dan weg en werd alles weer terug in de berg gepakt. Soms ook bleef het stro in de aparte stromijt.

Zo had je alles bij elkaar ongeveer veertien man nodig om het hele karwei te klaren.

Was het werk gedaan, dan kwam er soms een borrel.

Harm van Dalen: “Aan het eind kregen ze een borreltje. Dat begon boven op de molen en ging dan zo rond, allemaal hetzelfde glas. Dat was niet overal natuurlijk, maar dat heb ik wel meegemaakt”.

Ten slotte, aan het eind van de werkdag, werden alle draaiende delen in de dorskast via de vetnippels gesmeerd en kon de volgende dag beginnen.

En zo ging dat steeds weer, elke dag opnieuw.

²⁹ In de jaren 1952-'53 werd de strobinder vervangen door een stro-pers.



Bewaard gebleven sigarettendoosje van Lankhorst touwfabrieken. Door een toenmalige vertegenwoordiger achtergelaten (1948)³⁰.

Papiertouw

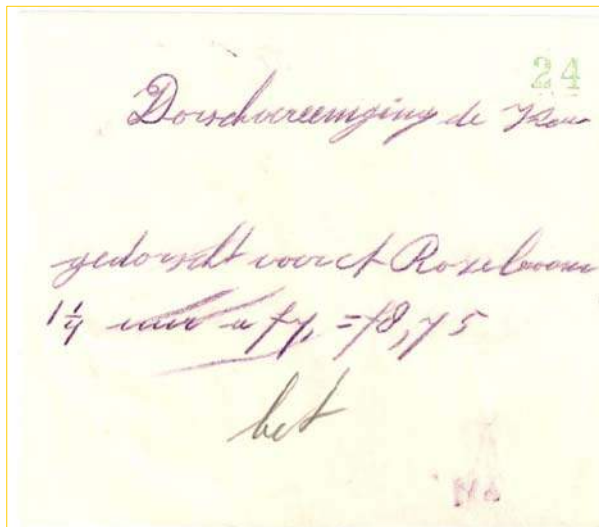
Evert Scherpenzeel: "Ik herinner me dat in de oorlog het touw niet meer zo goed te krijgen was. Toen had je papiertouw, heel sterk, opgerold. Dat paste in de binder, maar moest natuurlijk niet nat worden".

³⁰ Particulier bezit Derk Schimmel.

Betalen

Na het dorsen werd meteen aan de machinist betaald, soms nadat de machine eerst nog was weggebracht naar een andere boer.

Ter plekke werd op een dorsbriefje het aantal dorsuren geschreven. De briefjes kwamen uit een boekje, het origineel bleef bij de boer en de machinist nam de doorslag mee. Met potlood zette hij erop of er was betaald.



Dorsbriefje nummer 24. Gedorscht voor A. Rozeboom, $1\frac{1}{4}$ uur à f 7, = f 8,75. Betaald.

De dorsuren waren meteen de basis voor het loon van de machinist en zijn hulp. De gewerkte uren werden uitgerekend aan de hand van de ‘bonnetjes’, de dorsbriefjes.

Het loon per dorsuur was 2 - 2,50 gulden, een betrekkelijk hoog bedrag, omdat alle voorbereidende werkzaamheden erbij waren inbegrepen.

Derk Schimmel weet het nog: “Hendrik Havekes kwam de bonnetjes ‘s avonds brengen, eens in de 14 dagen misschien”.

Later was dat Willem Schut. Wim Schimmel van de Broekstraat herinnert zich dat: “Ik zie hem nog zo met de bonnetjes binnenkomen. Hij kreeg dan meteen zijn geld mee”.

No	Naam	Uur	Bedrag	No	Naam	Uur	Bedrag
1	H. Boks	3,50	24,5	14	A. Denekamp	1,25	8,75
2	J. Hissink	1,25	8,75	15	H. de Wever	2,75	19,25
3	Keuterink	1,25	8,75	16	W.J. de Boer	1	7
4	J. Hissink	4	28	18	J.H. Brink	6	42
5	E.J. Janssen	7,5	52,5	19	D. Goldenbelt	2	14
6	E.A. Capel	0,25	1,75	20	H. Brink	2,25	15,75
7	H. Hissink	3,5	24,5	21	J.H. van de Berg	1,25	8,75
8	E. Jochems	2,75	19,25	22	E. de Boer Ez	4,25	29,75
9	H. Brink Gz	2,5	17,5	23	J. Hurenkamp	3	21
10	J. Barthoorn	2	14	24	A. Rozeboom	1,25	8,75
11	H. Boks	3,5	24,5	25	J. de Wever	2,25	17,5
12	G. Broekhuis	0,25	1,75	26	E.J. Brink	2,5	17,5
13	A. Bleumink	1,25	8,75	40	C. Brink	4	28

Dorsbriefjes uit 1942. Op het dorsbriefje van H. Hissink staat: 8-11-1942.



*Wilhelmina Boks-Heuvink aan de Krommedijk, 1946.
(foto Henrita Groeneveld, Oosterhuizen).*

Aantrekkingskracht

Het dorsen had op iedereen een grote aantrekkingskracht.
Dat kwam ongetwijfeld door het wonder van de techniek, de gezelligheid
- *er was altijd volk zat* - en de broodjes.



Jan Hissink maakte kleine modellen van dorsmachines, de Lanz ervoor.

Deze verhalen stammen uit de oorlog of uit de periode net ervoor.

Hennie Hissink: “Ik ben altijd met dat spul bezig geweest.
Er werd eens gedorst, maar ik moest naar school, de voerzak op de rug.
Amper op school ging ik weer naar huis, naar de dorsmachine.
Daar kwam de schoolmeester. Hij haalde me op. Halverwege ben ik van de fiets gesprongen en weer naar huis gelopen. Daarna moest ik definitief mee”.

“Een andere keer was een van mijn achterneven er ook, net als de hele buurt. We gooiden kaf in het varkenshok, dat we eerst in een pulpzak deden. Op een gegeven moment greep hij me en stopte me in de zak. Vroeger had je het paardentuig aan de muur hangen, aan een kapstok. Daar hing hij me aan op. Zelf gingen ze koffiedrinken”.

Harm van Dalen vertelt met glinsterende ogen: “Als er gedorst werd, dan liepen we op een draf van school naar huis, want de dorsmolen was er, met de Lanz. Ik ken hem nog precies uit mijn hoofd. Jonge, dat was een

feest voor ons. Moet je nagaan, wie had er nou een trekker in die tijd. Niemand toch ..., en dan kwam dat ding bij je dorsen! Je mocht er achteropstaan als ze er mee aan het rijden waren. Dat vonden ze wel goed, zo hard ging het niet. Er zat een plaat achterop waar je op kon staan. En als je geluk had, dan mocht je mee van de ene boer naar de ander. Een feest ...”.



Onbekende opname van dorswerkzaamheden in de gemeente Voorst of omgeving (foto Oudheidkundige Kring Voorst).

Wie gingen met de dorskast mee

De dorsvereniging had vast personeel dat op de loonlijst stond.

De eerste waarvan bekend is dat hij meeding is Reinder Schoonhoven. Dat was in de Tweede Wereldoorlog en waarschijnlijk ook kort ervoor³¹. Daarna kwamen Peppelenbosch, Van Oorspronk en Teunis Kruitbosch, aan het eind van de oorlog.

Hendrik Havekes, Gait Jan Meijerink, Jan de Wever en Hennie Hissink, dat zijn de namen die veel mensen zich nog herinneren. Ze waren in dienst van de vereniging tussen 1945 en 1955. Evert Keuterink was vermoedelijk in dienst in 1948 en '49 en ten slotte zien we in 1951 nog Evert Jan Hissink.

En dan was er nog het losse personeel. Dat ging zo nu en dan mee of viel in voor iemand anders. Veel jonge mannen op De Kar en uit het Hooiland zijn wel eens meegegaan, zoals Wim Schimmel en Hendrik en Gerrit Brink. Derk Schimmel ging in het najaar van 1955 mee als invaller van Willem Schut.

	1935-'39	1940-'44	1945	'46	'47	'48	'49	'50	'51	'52	'53	'54	'55
R. Schoonhoven													
J. Peppelenbosch			x										
M. van Oorspronk			x										
T. Kruitbosch			x	x									
H. Havekes			x	x	x	x					x		
J. De Wever					x	x							
G.J. Meijerink						x			x		x		
E. Keuterink													
Evert Jan Hissink									x				
H. Hissink											x		
W. Schut													
D.J. Schimmel													
W. Schimmel													
G. Brink													
H. Brink													

Personen met een (x) zijn in het archief van de dorsvereniging terug te vinden.

³¹ Jan Meijerink: “Van Reinder Schoonhoven is mij bekend dat hij in de Tweede Wereldoorlog mee is geweest, op een kleine periode na. Mijn vader zei tegen zijn vrouw dat het even was afgelopen. Toen zei ze: *Dan bi’w noe brodeloos* “.

Stof en modder

Dorsen was een stoffig werk, vooral als het zaad niet goed droog was geworden.

Hennie Hissink herinnert het zich als de dag van gisteren: “Veel stof. Bij Jansen en Meijerink in het Woudhuis moesten we dorsen. Die hadden het zaad op percelen tussen de bomen en in het bos. Nu is dat niet meer zo. Daar kon je het niet droog krijgen. Als het dan ten slotte in de berg kwam, dan was het niet echt droog. Het dorste niet goed en gaf veel stof”.

En Evert Scherpenzeel: “Soms stoof het, ja heel verschrikkelijk. Als je mijten had die wat vochtig waren geweest”.

Dorsen betekende ook vaak modder.

Hennie Hissink vertelt daarover: “De wegen waren slecht en de melkbussen vielen bijna van de wagen. Gaten werden met rijshout weer dichtgegooid. Soms kon je niet bij de berg komen van de modder en slierde je aan de kant. Met de dommekracht eronder kon je echter de dorskast wel weer rechte drukken, dat viel wel mee. Albert Jochems uit Beekbergen, die kon dat trouwens in zijn eentje. (...)”

Het was hard werken in de modder. Er was geen verharding, misschien wat puin erin. Bij Jansen hadden ze een vermeerderingsbedrijf waar de kippen buiten liepen en in het stro zaten te trekken: kippenpoep, regen en modder ...”.

Zondag

Hennie Hissink vertelt met glimmende ogen: “Bij Gait Kruutbos, aan de Oude Zutphenseweg, hadden ze maar een klein beetje. Maar dat was altijd feest. Als het dorsen was, dan was het daar zondag!

Het moest wel goed weer zijn, anders ging je zo de sloot in. Een keer hebben we er bijna met de *kaste* in gezeten. Gait was een vrijgezel, het was er altijd een bende. En er was nog een zuster die dan moest helpen: kadetjes, krentenbrood, bolletjes, een borrel. De garven waren er nauwelijks door en daar ging het dan ... Gait de Kwebbe, zo noemden we hem”.



Strosnijder, Albion CD2, Harrison. Mc Gregor & Co Ltd., Klaverweg, Apeldoorn.

De bevrijding

6-2-45

“Wegens de heldere lucht vandaag waren de Tommies zeer actief. De jagers schoten hier tegen de middag op een wagen met stro van v.d. Kamp uit het Woudhuis die de vracht rogge wilde laten dorsen bij Jan Bredenoord. Hij was op de Zutphensestraat toen de Tommies hem aanvielen. De man werd doodgeschoten, de zoon kreeg een schampschot langs de buik en het paard werd gewond. Bij Antoon te Winkel, waar voor zijn huis het gebeurde, is een koe in de stal doodgeschoten. Vandaag om de middag hadden de bruggen bij Deventer hun 22^{ste} aanval te verduren (...)”.

Uit: Van De Kar Af Gezien, Oorlogsdagboek van A.A. Bloem, 1990.

Bij de bevrijding werden de huizen van Menkveld en Te Winkel aan de Zutphensestraat in brand geschoten. De dorsmachine, die daar op dat moment stond, verbrandde ook.



Boerderij van Antoon te Winkel, zoals die er toentertijd uitzag. Voor de deur staat de eerdere bewoonster, de oude vrouw Kooij³².

³² Foto Bea Schotman-te Winkel. Antoon te Winkel kocht het huis in 1939.



De schuur van Steven Hofenk aan De Kar was de vaste plaats voor de dorsmachine en de trekker. Rechts onder het aangebouwde deel stond de Lanz-Bulldog toen de dorsmolen bij de bevrijding in brand werd geschoten (foto 2009).

Van de rosmolen bij Beekman op de Dasselaarshoeve bleef trouwens ook niet veel over.

Evert Scherpenzeel moet er nog om lachen: “Ze hadden daar een kippenhok met een ren. Mensen die in die tijd regelmatig uit Amsterdam kwamen, zetten hun fiets vaak tegen het gaas. Beekman had er een bordje aangemaakt: of ze hun fiets er niet tegenaan wilden zetten. Met de bevrijding kwamen echter de Canadezen. Ze kwamen zo met een tank door de kippenren heen en parkeerden hem boven op de rosmolen. Die was natuurlijk helemaal *verknötterd*. Ik sprak er later nog over met een van de jongens van Gerritsen: ze hadden beter aan de andere kant van het pad een bordje kunnen neerzetten, dat je er geen tank mocht parkeren”.

<u>1945</u>				
	<u>Peppelenbrak</u>	<u>M. v. Dorpsbrak</u>	<u>Starch</u>	<u>Kruittbrak</u>
Jan	72.60	72.60	211	54.2
Feb	20.00	20.00	71.15	30.0
Mrt.	42.00	42.00	25.00	17.0
April	7.00	7.00		
Oct.			61.2	67.2
Nov.			46.75	46.75
Dec.			60.2	60.2
<u>1946</u>				
	<u>Starch</u>	<u>Kruittbrak</u>		
Jan	26.75	26.75		
Feb.	37.25	37.25	16.195	
Mrt.	12.50	12.50		
Sept.	107.25	107.25	0.20	21473 kor. d.b. de by (geten 60.92)
Oct.	131.07	131.07	46.0	
Nov.	142.50	142.50	44.0	
Dec.	134.27	134.27	45.0	
	27.24	56.60		

Aantekening uit het archief van de dorsvereniging, geschreven door Jan Scherpenzeel.

Uit de betaalde lonen blijkt dat het dorsen normaal doorging tot april 1945. Ook is te zien dat in oktober van hetzelfde jaar weer werd begonnen. Dat was weliswaar een beetje laat, maar kennelijk slaagde men er toch vrij snel in om een nieuwe dorsmachine te kopen.

Van eieren en muizen

Derk Schimmel herinnert zich het verhaal van de eieren: “De Lanz en eerder de Lister hadden geen radiator, maar een open watergekoeld systeem. Je gooide er een melkbus water bovenin.

Bij sommige boeren probeerden ze het *dösvolk* uit te buiten of zoiets. De jongens gingen dan stilletjes het kippenhok in en haalde er de eieren uit. Ze kookten de eieren in het koelwater en aten ze op”.

In de bergen zaten veel muizen, ratten en soms een ulk, vooral in de winter. Hennie Hissink had een keer een ‘engel’ (angel, rogge oar) achter het hemd. Dat dacht hij tenminste. Toen ze hem hadden afgelost en hij achter de schuur zijn hemd uittrok, sprong er een muis uit.

Een andere keer vertelt hij zelf: “Ik riep: ‘*Gait Jan kom eens naar boven*’. ‘*Wat is er*’, riep hij terug, ‘*je staat er net op*’. Ik had een muis in mijn broek. Het was allemaal bloed. Ik had hem doodgedrukt”.

En dan is er nog het verhaal van Hendrik Havekes, zoals Hennie Hissink het meemaakte: “Ze waren altijd met zijn beiden. Schoonhoven is ook meegegaan. De een moest inleggen, de ander liep er omheen. Als de muizen eruit kwamen, dan nam Havekes ze mee, voor de katten. Hij kneep ze natuurlijk wel eerst dood. Hij stopte ze in zijn zak”.

En al dat eten

Het eten is een veelvoorkomend onderwerp in de herinneringen aan de dorsvereniging.

De twee man die met de dorsmolen meekwamen - de *döskearls* - en al het volk dat hielp, bleven altijd 's middags eten.

De ene boerin kookte natuurlijk lekkerder dan de andere ...

Jan de Wever kreeg eens spekszwoerdjes, die zo hard en zwart waren, dat hij ze in zijn sok stopte. 's Avonds bij het naar bed gaan, had zijn vrouw Stien ze er met verbazing uit zien komen.

Hendrik Havekes, de machinist, die had er wel een neus voor.

Derk Schimmel herinnert zich het volgende verhaal: "Hij moest met de koffie altijd even ruiken wat er werd gegeten.

Op een dag sprong hij met de middag plotseling op de fiets om naar huis te gaan. Hij had de rode kool al geroken en daar hield hij niet van. '*Kom maar gauw jongen*', had zijn moeder gezegd. Je snapt wel wat hij kreeg: rode kool".

Maar normaal gesproken wist Hendrik van wanten en dat maakte de nodige indruk.

Harm van Dalen kan er smakelijk over vertellen: "Hendrik zat altijd als eerste aan de tafel en viel dan *umsliet* aan. De eerste keer schepte hij dan een klein beetje op. Daardoor was hij als eerste toe aan de tweede ronde. En dan nam hij echt een héle *öpper*. Hij at *oldejeezus völle*, die grote *kearl*".

Eentonig was het soms wel. Het seizoen begon vaak met *heite bliksem*, dagen achter elkaar, waar ze ook kwamen. Er is zelfs eens een goed appeltjesjaar geweest waarin dat drie weken zo doorging. Na de *heite bliksem* kwamen de verschillende koolsoorten, eindigend met de boerenkool. Je at wat er op het land stond al ging dat natuurlijk wel vervelen.

Dat gold uiteindelijk ook voor het brood, zodat Jan de Wever op het laatst geen kaas meer kon zien.

Op de kinderen moet het allemaal een overweldigende indruk hebben gemaakt. De grote hoeveelheid volk, het warme eten en de stapels brood die daar bijhoorden: grote pillen met kaas en roggebrood, wie het meeste opkon.



Graanmaaien aan de Traandijk, ongeveer 1955.

V.l.n.r. Gerrit Brink, Henk Brink, Annie Brink-Beekman, Annie (de Groot-Brink), Evert (Epo) Brink, Evert Brink (lange Evert, de plaatselijke bureauhouder) en een logeetje uit Den Haag. Rechts achter het wiel nog Evert (van Gait en Annie)³³.

³³ Foto Annie de Groot-Brink, Oosterhuizen.

Veiligheid

Echt veilig was het dorsen niet, met al die draaiende delen, vliegwielen en assen. En met veel mensen erbij en kinderen in de buurt. Er gebeurden dan ook regelmatig ongelukken, soms kleine ...

Op een keer vroor het zo hard dat Hennie Hissink ten slotte de klomp uittrok en zijn voet voor de knalpijp van de trekker hield. Toen hij de klomp weer aantrok voelde het zo raar: hij had de complete zool uit de kous gebrand zonder er iets van te merken. Zo koud had hij de voet gehad.

Een andere keer grote ...



Het Volk, 7 september 1931.

Jacob Barmentloo versleepte de dorsmachine zonder een boom of een inspan te gebruiken. Ze hadden hem nog gewaarschuwd. Ter hoogte van de Zwarteweg reed het geheel in een laagte langs de weg. Zonder inspan was daar natuurlijk geen houden aan³⁴.

³⁴ Persoonlijke mededeling van Jaap Barmentloo, kleinzoon van Jacob.

Heel ernstige ongelukken bleven de dorsvereniging bespaard, afgezien van die ene keer dat Jan de Wever de naald van de binder door zijn hand kreeg.

Stien de Wever, zijn vrouw, vertelt: “Op zeker moment moest er een nieuw touw in de naald. Vlak voor het koffiedrinken waarschijnlijk. De machine liep nog. Jan was zo aan de machine gewend. Hij deed het touw wel vaker in de binder als de machine nog liep. Dat was de gewoonte, al mocht het natuurlijk niet. Je wist precies wanneer er weer een bos kwam.



Veiligheidsinstituut Amsterdam, tussen 1930 en 1940.

Boeren die boven op de dorsmachine stonden gooien waarschijnlijk nog was los spul naar beneden, in de binder. Daardoor sloeg de naald plotseling extra over, onverwachts, zonder bos stro. Jan was net bezig en de naald sloeg dwars door zijn rechterhand³⁵.

³⁵ De strobinder sloeg vermoedelijk over als het stro voldoende dikte had. Er wipte dan een palletje op, waarna het mechaniek met de naald meteen in werking trad. Het was een systeem dat is te vergelijken met dat van de oude, met de voet bediende hooiharken (HvD).

Het gebeurde bij Van der Liende op Klarenbeek³⁶ en de machine werd waarschijnlijk snel stilgezet. Dat was een gedoe en allemaal bloed. Met een grote theedoek erom is hij op de fiets naar de Klarenbeekse dokter gegaan en er is nog iemand met hem meegefietst. De dokter deed er een ander verband om, maar kon er niets mee. Daarom sprong Jan weer op de fiets, op weg naar het Julianaziekenhuis. Daar is hij verder verbonden. De naald had wonderwel niets geraakt, geen botten, geen pezen.

Toen kwam hij bij me aan, bij een mevrouw waar ik diende aan de Deventerstraat. *'Is dat je vriend'*, zei ze. Het was een genante vertoning, ik vond het zo rot. Het was daar allemaal zo netjes en Jan had de dorskieren nog aan, smerig van het werk en onder het bloed.

Hij heeft er wel een half jaar mee gelopen, met veel pijn. Er waren immers nauwelijks pijnstillers in die tijd. Dokter Pont in Beekbergen zei, als Jan niet kon slapen 's nachts: *'Het Hooiland is groot genoeg, loop het maar helemaal rond, dan zal het wel beter gaan'*.

Het was kort voor ons trouwen, in juli 1948. Omdat er ook geen therapie was zoals tegenwoordig, groeide de hand krom en moest Jan naar Utrecht om de pezen op te laten rekken. Dokter Pont adviseerde een oude koe te melken, om te oefenen, en daarmee is het uiteindelijk weer goed gekomen. Hij kon later alle werk weer doen”.

³⁶ Misschien was het eerder aan de overkant van de weg, waar Menkveld een aantal zaadbergen op het land had staan. Daar werd ter plaatse gedorst (GvdL).

De financiën

Gerrit Schimmel: “Ik zie hem nog zo zitten, aan de keukentafel, waar nu Wim en Mientje (Schimmel) wonen”.

Jan Scherpenzeel deed lange tijd de boekhouding van de vereniging. De stukken in het verenigingsarchief - uit de periode tussen 1945 en 1955 - zijn van zijn hand. In het begin zijn ze met de pen geschreven, later zijn ze getypt met een doorslag: loonstaten, winst- en verliesrekeningen, balansen.

Gerrit Schimmel is hem misschien nog een korte tijd opgevolgd, maar zeker is dat niet.

De vereniging had een zogenaamd gebroken boekjaar, dat liep van 1 mei in een bepaald jaar tot en met 30 april van het volgende jaar.

Elk jaar werd bij de leden gedorst voor een bedrag tussen de 5000 en 6500 gulden. Omdat tegen een bodemprijs werd gedorst, werd weinig winst gemaakt en werd niet gespaard voor investeringen.

Het eigen vermogen van de vereniging was laag en liep geleidelijk terug van ongeveer 1700 gulden op 30 april 1947 tot vrijwel nul in 1955.

Niet al te lang daarna moet de dorsvereniging zijn opgeheven.



Het Hooiland rond 1950 met rechts Gerritje Groeneveld (foto Henrita Groeneveld, Oosterhuizen).

Winst- en verliesrekening

	1947-48	1948-49	1949-50	1950-51		1953-54	1954-55
Onkosten							
Huur Tractor	-	-	1165	1023	...	-	-
Lonen	1436	1819	1415	864	...	1295	1178
Sociale lasten	69	384	591	108	...	606	233
Brandstof	403	583	96	281	...	415	501
Bindtouw	1711	2202	1721	1375	...	1002	939
Reparatie	420	661	1691	1009	...	842	1246
Rente	100	98	160	95	...	256	-
Algemene kosten	91	111	237	203	...	-	-
Contributie	149	29	112	-	...	-	-
Omzetbelasting	171	172	-	-	...	-	-
Ondern.belasting	24	25	473	-	...	-	-
Oude belastingen	258	-	-	-	...	-	-
Rest.ondernem.bel	-	-	-	-190	...	-	-
Verzekeringen	18	26	116	-	...	-	-
Overige kosten	-	-	-	-	...	264	523
Totaal onkosten (a)	4849	6111	7777	4768	...	4680	4620
Afschrijvingen							
Dorsmachine	500	500	500	500	...	500	600
Strobinder	200	200	200	200	...	-	-
Stroppers	-	-	-	-	...	300	300
Tractor	100	50	50	-	...	1000	1000
Zaagmachine	-	29	25	-	...	100	50
Totaal afschrijvingen (b)	800	779	775	700	...	1900	1950
Opbrengsten							
Dorslonen	5653	6487	6897	5096	...	6539	5359
Huur Tractor	33	-	-	-	...	60	-
Zaaglonen	-	421	431	23	...	5	-
Diverse opbrengsten	-	-	-	-	...	15	66
Rente	22	-	207	8	...	0	1
Verrek.belasting	1640	-	-	-	...	-	-
Uitkering oude dorsmachine	-	-	1080	-	...	-	-
Totaal opbrengsten (c)	7347	6908	8615	5126	...	6618	5426
Resultaat (c-a-b)	1698	18	63	-342	...	38	-1144

In de winst- en verliesrekening is te zien dat in de seizoenen 1949-50 en 1950-51 een trekker werd gehuurd.

In het boekjaar 1949-50 staat onder 'Opbrengsten' een bedrag van 1080 gulden, met de omschrijving 'Uitkering oude dorsmachine'. Dat is waarschijnlijk een verschrijving en wordt de verkoop van de oude Lanz-Bulldog bedoeld.

Balans in guldens per 30 april

Debet	1948	1949	1950	1951		1954	1955
Vastgelegde middelen	6450	5925	5150	11100	...	7700	5750
Vorraden	400	400	250	100	...	-	-
Vorderingen	477	1804	-	-	...	-	577
Kas	747		1177	415	...	2286	34
Boerenleenbank	739	738	409	417	...	27	778
	<u>8813</u>	<u>8867</u>	<u>6986</u>	<u>12032</u>		<u>10013</u>	<u>7139</u>
Credit							
Lening Boerenleenbank	3000	3000	2400	8000	...	5600	4800
Kapitaal oude leden	3900	3900	3120	3120	...	3120	2340
Korte schulden	185	220	51	-	...	650	-
Eigen vermogen	1728	1747	1415	912	...	643	-1
	<u>8813</u>	<u>8867</u>	<u>6986</u>	<u>12032</u>		<u>10013</u>	<u>7139</u>

Verloop eigen vermogen

Per begin boekjaar	1671	1728	1747	1415	...	1238	643
Vennootschapsbelasting	-534	-	-395	-162	...	-634	450
Vermogensaanwasbelasting	-1106	-	-	-	...	-	-
Resultaat boekjaar	1697	19	63	-341	...	39	-1144
Per einde boekjaar	<u>1728</u>	<u>1747</u>	<u>1415</u>	<u>912</u>		<u>643</u>	<u>-51</u>

De balans en het verloop van het eigen vermogen, in 2009 opnieuw door Gerrit Schimmel opgezet.



Roggemaaien in het Hooiland kort na 1950. V.l.n.r. Jannes (op de voorgrond), Peter en Henk Groeneveld. De overige personen op de foto zijn onbekend (foto Henrita Groeneveld, Oosterhuizen).

Het einde

Tegen 1955 liep het op een eind en hield de vereniging op te bestaan.

Was het geld op of was het plezier er af, werd de vereniging voorbijgestreefd door loondorsers met moderner materieel? Of was de rompslomp te groot en kostte het steeds meer moeite om de manschappen die bij het dorsen nodig waren, op de been te brengen?

Het is niet duidelijk. Het telen van zaad begon weliswaar geleidelijk af te nemen en de '*combine*' was in opkomst, maar het werk voor de dorsmachine was nog niet gedaan.

Combine

Derk Schimmel vertelt: "Het eerste combinewerk was rond 1960.

We liepen een keer in Twello en zagen daar een braak stuk grond, aan beide kanten van de weg. Dat lag er al een paar jaar. Ik heb wethouder Pardijs gevraagd of het te huur was. We hebben er ongeveer drie jaar zaad op verbouwd. Loonwerker Pol kwam daar met de combine, niet zo'n grote, maar een waar je het zaad nog in zakken moest 'aftappen'. Op die grond is de landbouwschool gebouwd. In het laatste jaar begonnen ze daar mee en moest er nog een stukje zaad af".

De dorsvereniging stopte terwijl anderen nog een aantal jaren doorgingen. Jongere boeren herinneren zich nog de namen van loonwerkers zoals Brink, Brouwer, Te Winkel en Lokin (later De Haan). De laatste kwam toen met de moderne en zilvergrijze *Berendina Rausendorf*.

Loonbedrijf Pol van de Koestraat moet nog het langst zijn doorgegaan. Pol stopte rond 1960 en daarmee was de nieuwe tijd definitief angebroken.

Derk Schimmel: "Alles werd voor 4500 gulden verkocht aan Veeneman op de Posterenk. Veeneman dreef op de hoek van de Enkweg en de Molenallee een café, waar nu de ijssalon is. Misschien had hij er altijd al

een loonbedrijfje naast gehad of gebruikte hij het spul om een en ander op te starten, dat weet ik niet³⁷”.

258	Tongeren, E. V. Dir. Brandw. Mij., Rijksweg
	G. 127.
209	Veeneman, H. Winkelier, café, Posterenk F 238.
263	Veenink, J. H. Schoenmakershoeve.
260	Vleeswarenfabr. N.V. Dowieko Wolbosch F 118.

Telefoonboek 1950.

Van de financiële afwikkeling is weinig bekend.

Derk Schimmel: “Wat er precies met de opbrengst is gebeurd weet ik niet. Misschien zijn de schulden afbetaald of is het geld uitgekeerd”.

Aan de Withagen was in dezelfde tijd een werktuigenvereniging. Evert Scherpenzeel herinnert zich hoe het ging toen die werd opgeheven: “Bij de opheffing van de werktuigenvereniging moesten de mensen geld terugkrijgen. Hoe moest je het verdelen? Ik zat toen in het bestuur. We besloten om de mensen geld terug te geven naar de verhouding waarin ze in de laatste 2-3 jaar huur hadden betaald. En zo is het ook gebeurd³⁸. Ik denk dat het bij de dorsvereniging net zo is gegaan”.

Bij de dorsvereniging ging het echter waarschijnlijk anders. Daar waren de leden - groot en klein - allemaal voor een gelijk deel aansprakelijk voor het reilen en zeilen, dat hadden de statuten zo bepaald. Het ligt dan ook voor de hand dat de overgebleven gelden gelijkelijk onder de leden zijn verdeeld.

³⁷ Henne Veeneman had naast zijn café annex kruideniersbedrijf een loonbedrijfje. Hij was in 1948 op de Posterenk aangekomen en tegen 1964 verkocht hij de dorsmachine door naar het landbouwmechanisatiebedrijf van Witteveen in Wenum (FV). Witteveen was tot 1944 zelf loondorser geweest en had zijn spul toen overgedaan aan Evert Beumer (HW).

³⁸ De “Coöperatieve vereniging tot exploitatie van landbouwwerktuigen en -machines ‘Withagen’ G.A.” was opgericht op 24 maart 1948, waarschijnlijk met Marshall-hulp. De leden waren verplicht om van de machines van de vereniging gebruik te maken. Ze waren aansprakelijk en hadden aandelen naar verhouding van de grootte van hun bedrijven.

Maar al met al zal er niet veel te verdelen zijn geweest ... 4500 gulden opbrengst bij verkoop, tegen een schuld van bijna 5800 gulden in 1955

...

Het einde van de Coöperatieve Dorschvereniging “De Kar en Hooilanden”.

H. B. J. W. LOKIN
 LOONDORS-, MAAI-, ZAAG- EN PLOEGBEDRIJF
 ANNEX ERKENDE TAXI-VERHUUR
 DEVENTERWEG 8, VOORST (GLD.)
 TELEFOON 276 (K6706 WILP) - GIRO 833328

WERKNOTA voor *B. Bloem* N° 8421

VAN *De Kar en Hooilanden*
 Voor Dors - Maai - Zaag en Ploegwerkzaamheden.

1/4 maaier en 2 ploegwagens + 2 ploegers

BUSSLOO, *10-11-55*

ZEGGE f *3715*

Wim Bloem

Nota van Lokin voor Bart Bloem van De Kar, 1955³⁹.

³⁹ Particulier bezit Wim Bloem, De Kar.

Voorintekenaars

Dit boekje is verschenen tijdens de vierde Midzomerjaarmarkt van de Belangenvereniging De Kar en de Hooilanden, op 5 juli 2009.

De volgende voorintekenaars maakten de financiering van dit boekje mogelijk:

Amsterdam

E.H. Brascamp

Apeldoorn

J. Barmentloo
H. Boks
W.F. Boomgaard
A. Broekhuis
G.J. Geurink-Keurhorst
A. Hulleman
D.J. van Lohuizen
B.W. ter Mors-Bredenoord
F.J. van de Pol
M.H. Streppel
D. Tubben-Meijerink
L. van Veenendaal

Beekbergen

E.S. van den Brink-Slim
A. Hartgers-de Wever
J. Jochems
E. Keuterink

Beemte-Broekland

H. Groothedde

Brummen

G. Mediati

Dieren

P. Dekker

Eerbeek

B. Kolkman

Laag-Zuthem

B.A. Willemsen

Lieren

A.H. Denekamp

Loenen

L. Wemerman

Klarenbeek

G. Barkel
W.J.Th. Bloem
J.W. Bredewold
E.A. Brink Hzn
J.A. van Bussel
A.H. Denekamp
G.J. Hissink
R. Imanse
H. van Ittersum
H.J. Koldenhof
H. Konijnenberg
J. Roerdink
P. Roosenboom
A. Schimmel
Ans Schimmel
W. Schimmel
J. Spijkerbosch
E. Treep
D. van Veelen
B. Visser

Marle

E.W. Willemsen-Westhoff

Oosterhuizen

A. de Groot-Brink
H.K. Groeneveld

Terwolde

R.E. Schrijver
W.E. Schrijver-Klein Lebbink

Teuge

R. Veld

Twello

A. Berends
H. Hulleman

A. Klomp-Spaan

Oudheidkundige Kring Voorst

Ugchelen

G. Maassen
A.H. Kerksen

Velp

H. van den Broek

Voorst

J.N. Schoonhoven

Wageningen

E.W. Brascamp
F.W. Brascamp

Wassenaar

Jorden D. van Foreest

Welsum

Mts E. en H.H. Rottink

Wenum Wiesel

J.H. Jansen

Wilp

J.W.J. Dijkhof
E.H. Keurhorst

Wilp Achterhoek

G.A. Jacobs-Heijen
D. Slijkhuis

Wijhe

J.J. Berends
J. Bijsterbosch

Zwolle

G. Koers